

УДК 004.9

В.В. Луць

Національна академія правових наук України

Правова сутність і методологічна роль строків (термінів) у цивільному праві

Строки (терміни) відносяться до тих правових категорій, які «обслуговують» майже всі інститути і підгалузі цивільного права.

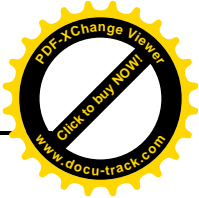
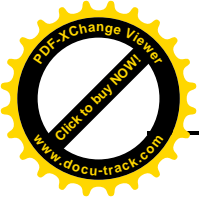
Різним рівням і формам руху матерії відповідають певні форми прояву часу. У працях філософів переконливо доведена можливість існування у світі різноманітних просторово-часових форм, які відрізняються від інших форм тим, що є необхідними умовами існування численних класів матеріальних об'єктів. До таких форм належать соціальний простір і соціальний час.

Соціальний час є формою існування соціальної матерії, формою суспільного буття. Суспільні процеси і явища, людська діяльність взагалі відбуваються в часі. Вони розвиваються у певній послідовності і мають деяку тривалість. Ці властивості притаманні всяким явищам матеріального світу. Специфіка ж соціального часу як форми руху соціальної матерії полягає в тому, що на нього покладає відбиток існуючий лише у суспільстві діалектичний зв'язок об'єктивного і суб'єктивного, необхідності і свободи. Суспільні зв'язки і відносини, становлячи зміст соціального часу, виникають на базі тієї діяльності, яка здійснюється людьми. І хоч просторово-часові форми, які їх опосередковують, виникають об'єктивно, усвідомлений останній людьми в умовах суспільства стає одним із важливих чинників в науковому управлінні соціальними процесами.

Як стверджує В. А. Артемов, основний зміст категорії «соціальний час» становить діяльність, що дає підстави пов'язувати час із соціальними змінами, при чому на рівні як особистості, соціальної групи, так і суспільства в цілому. Тому соціальний час розглядається як час існування функціонування та розвитку суспільства як сукупності соціальних систем: від людини до суспільно-економічної формації та людського суспільства в цілому [1, с. 49]. Право як система правових норм та інших соціальних регуляторів і суспільні відносини, що ними регулюються, являють собою об'єктивні реальності, які існують у часі. Сам процес правотворчості, створення правових норм здійснюється у часі, має певну тривалість і проходить декілька стадій. У літературі правильно звертається увага на необхідність забезпечувати своєчасність у правовому регулюванні, насамперед в установленні нових норм права, які б відповідали новим запитам суспільства у відміні застарілих норм, а також у виконанні та застосуванні норм права відповідно до їх соціального призначення [2, с.52; с.60-64].

У загальній теорії держави і права правове регулювання розглядається як тривалий процес, у ході якого здійснюється вплив права на суспільні відносини. Його поділяють на три основних стадії: а) етап регламентування суспільних відносин, коли формуються юридичні норми, покликані визначати поведінку людей, спрямовувати їх відповідно до потреб суспільного розвитку; б) етап дії юридичних норм, коли на їх основі виникають права та обов'язки у конкретних суб'єктів; в) етап реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, коли приписи юридичних норм виражені у правах і обов'язках суб'єктів, втілюються в реальні життєві відносини, стають дійсністю.

Аналізуючи різні рівні взаємодії часу і права: а) загально-філософський (соціально-філософський), б) загально-юридичний (час - право як система), в) спеціально-юридичний (час як елемент механізму цивільно-правового регулювання), О. В. Шовкова відзначає, що у темпоральних категоріях «третього рівня» значення набуває не сам по собі фізично вимірний період реального часу, а його значущий зв'язок з елементами цивільного правовідношення. На думку авторки, такий зв'язок не носить характеру безпосереднього впливу і може мати вигляд декількох форм, основними з яких є: 1) встановлення юридичних станів (правоздатність, дієздатність та ін.); 2) часове унормування реалізації правових норм (виникнення, зміна і припинення суб'єктивних прав і обов'язків); 3) визначення (в часовому аспекті) порядку захисту порушених чи оспорюваних суб'єктивних цивільних прав [3, с.23]. Загальні часові параметри функціонування правовідносин визначаються насамперед правовою нормою. Такі поняття, що відображають часові зв'язки, як «строк», «давність», «своєчасно», «негайно» тощо, часто включаються у зміст правових норм. Обмеженими часом є не

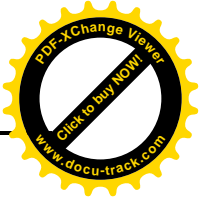
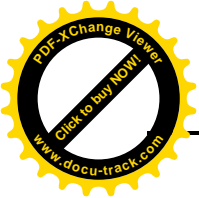
лише правовідносини в цілому, але й суб'єктивні права та обов'язки, які становлять зміст цих правовідносин. Установлені права і обов'язки забезпечують можливість вчинення відповідними суб'єктами певних дій, спрямованих на досягнення допустимих законом цілей. Тому регулювання дії у часі суб'єктивних прав і обов'язків є важливим засобом юридичного впливу на поведінку учасників суспільних відносин.

Питання про роль та місце строків у цивільних правовідносинах можна розглядати в декількох площинах: а) строк як момент виникнення (початку) або припинення правовідносин; б) строк як одна з умов, що визначає його зміст; в) строк як критерій правомірності (своєчасності) поведінки учасників правовідносин тощо. В літературі з цивільного права при аналізі строків останні найчастіше з'ясовуються з огляду на їх місце у системі юридичних фактів. Правові строки зазвичай вважаються подіями, маючи на увазі плин часу (строку). Так, О. О. Красавчиков плин часу виділяв в окрему групу абсолютних юридичних подій, виникнення та дія яких не зумовлені вольовою діяльністю людей [4, с. 166-168]. Таку ж оцінку одержує правовий строк і в підручниках з цивільного права [5, с.330].

Заперечуючи О. О., Красавчикові, який стверджував, що плинові часу людина не може протиставляти свою діяльність, оскільки вона сама існує у часі, В. П. Грибанов правильно підкреслював, що людина, здійснюючи свою діяльність активно використовує час. Люди можуть приурочити здійснення тієї чи іншої діяльності до певного моменту в часі або до певного відрізка часу, можуть встановлювати певні строки для тих чи інших дій, а з цього впливає, що строк як юридичний факт у своєму виникненні має вольовий характер. Воля людей, на його думку, істотно впливає не лише на розмір встановленого строку, не лише на початок його перебігу, а й на сам перебіг цього строку, який волею людей можна зупинити, перервати або продовжити. Водночас закінчення певного строку не можна віднести й до юридичних дій, оскільки перебіг його є окремим випадком плину часу, який плине незалежно від волі і діяльності людей. Враховуючи ту роль, яку відіграють строки у виникненні, зміні, здійсненні і захисті цивільних прав, В. П. Грибанов дійшов висновку, що юридичні строки в системі юридичних фактів цивільного права посідають самостійне місце поряд з юридичними подіями і юридичними діями і за своїм характером являють щось середнє між ними [6, с.8-10].

Зіставляючи різні погляди на юридичну природу строків у праві, важливо насамперед визначити зв'язок строків з волею суб'єктів цивільних прав та обов'язків. Строк як визначений наперед момент або відрізок часу обмежує дію у часі суб'єктивних прав та обов'язків. Оскільки ці права й обов'язки частіше за все виникають за волею їх носіїв, остільки ж вольовий характер мають і строки, що обмежують їх дію у часі. Конкретні строки здійснення і особливо строки захисту цивільних прав передбачаються нормою закону. Проте закон сам має вольовий характер як юридичний вираз державної волі. Механізм дії нормативних приписів найчастіше «включається» (крім настання юридичних подій) завдяки здійсненню усвідомлених і цілеспрямованих вольових дій (правочинів, актів органів державної влади, судових рішень тощо), які позначаються на динаміці цивільних правовідносин. Як результат вольових і усвідомлених юридичних дій суб'єктів права строки мають певний суб'єктивний відтінок. Але після їх встановлення щодо свідомості осіб, які їх визначили, та інших осіб вони існують об'єктивно як реальний факт життя.

Цивільно-правові строки є часовою формою розвитку цивільних правовідносин, формою існування та здійснення (виконання) суб'єктивних прав та обов'язків, які становлять зміст правовідносин. Суб'єктивне право та обов'язок являють собою можливість або необхідність вчинення їх носіями певних дій або утримання від їх вчинення. Зміст строку становлять або дія, або подія (події теж відбуваються у часі, мають певну тривалість). Поза цими фактами встановлення та існування строків втрачає сенс. Ось чому настання або закінчення строку набувають значення не самі по собі, а в поєднанні з подіями або тими діями, для вчинення або утримання від вчинення яких строк установлений. З наведеного можна дійти висновку, що строки не посідають самостійного місця в загальній системі юридичних фактів поряд з юридичними діями та юридичними подіями. Як форма час властивий і одним, і другим. Тому, виступаючи часовою формою, в якій відбуваються події і вчинюються дії (бездіяльність), строки породжують юридичні наслідки лише у зв'язку з діями і подіями. З урахуванням цього строк визначався нами як період або момент часу, з настанням або

закінченням якого пов'язані певна подія або дія (бездіяльність), що мають юридичне значення [7, с.20-21].

В українській правничій термінології поряд з поняттям «строк», що відображає певний період у часі (наприклад, рік, місяць), часто вживається поняття «термін», з яким пов'язується певний момент у часі, зокрема календарна дата або певна подія, що має неодмінно настати. Тому Цивільний кодекс України 2003 року окремо визначає поняття «строк» і «термін»:

Відповідно до ст. 251 ЦК строком визнається період у часі, із закінченням якого пов'язана певна дія чи подія, що має юридичне значення. У цьому разі строк обчислюється роками, місяцями, тижнями, днями чи годинами. Початок строку чи його закінчення може визначатися також вказівкою на подію, що має неминуче настати. Терміном же визначається момент у часі, із настання якого пов'язана певна дія або подія, що має юридичне значення.

Термін визначається календарною датою або ж вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

Розмежування категорій «строк» і «термін» має важливе методологічне значення не лише для цивільного права, але для розуміння відповідних часових понять при застосуванні норм сімейного, житлового, земельного, екологічного, господарського та інших галузей законодавства. На жаль, на рівні не лише інших галузей законодавства, але й підзаконних нормативних актів цивільного законодавства таке розмежування названих понять не завжди послідовно проводиться, коли замість поняття «строк» вживається поняття «термін» або навпаки. Так, у ст. 12 Сімейного кодексу України йдеться лише про строки, а терміни не згадуються.

Підкреслюючи необхідність розмежування понять «строк» і «термін» слід водночас відзначити їх взаємодію, поєднання в регулюванні певних цивільних правовідносин. Так, відповідно до ст. 530 ЦК, якщо в зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню в цей строк (термін). Але при невизначеності в зобов'язанні строку виконання боржником цивільно-правового обов'язку, вчинення боржником дій по виконанню обов'язку приурочується до моменту пред'явлення вимоги кредитором, яка може бути заявлена у будь-який час в період існування зобов'язання (термін).

Отже, часові поняття, насамперед строк і термін, відіграють важливу методологічну функцію не лише в цивільному, але й в інших галузях приватного права.

Список джерел

1. Артемов В. А. Социальное время: проблемы изучения и использования / В. А. Артемов. - Новосибирск: Наука, 1987.
2. Петров Г. И. Фактор времени в советском праве / Г. И. Петров. - Правоведение. - 19862. - № 6. - С. 52; Рабинович П. Своєчасність у правовому регулюванні / П. Рабинович.-Рад. право,- 1988.-№ 11.
3. Шовкова О. В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків / О. В. Шовкова. - Дис...канд. юрид. наук. - Харків.: 2007.
4. Красавчиков О. О. Юридические факты в советском гражданском праве / О. О Красавчиков. - М., 1958.
5. Цивільне право України: Підручник у двох частинах: Ч. 1 / За заг. ред.. Р. Б Шишки, В. А. Кройтора. - Харків: 2008.
6. Грибанов В. П. Сроки в гражданском праве / В. П. Грибанов. - М.: 1967.
7. Луць В. В. Строки в цивільних правовідносинах: конспект лекцій по спецкурсу / В. В. Луць. - Львів: 1992.